

Περί θυσίας και εξιλέωσης

Πρόσφατα οι κυβερνώντες θυμήθηκαν ξαφνικά τις θυσίες των πολιτών. «Πρέπει να σεβαστούμε τις θυσίες τους», λέει ο ένας, «όσα πετύχαμε δεν μπορούν να θυσιαστούν στον βωμό του λαϊκισμού και του εξτρεμισμού», προσθέτει ο άλλος σε σεμινάριο για τη «δημοκρατία υπό πίεση». Είναι επίκαιρο λοιπόν να σκεφτούμε τη λειτουργία της θυσίας και τη σχέση της με τη δημοκρατία.

Ο εβραϊκός και ο ελληνικός πολιτισμός μάς κληροδότησαν διαφορετικές πρακτικές θυσίας που αντιπροσωπεύονται από τη θυσία του Ισαάκ και της Ιφιγένειας. Ο Αβραάμ αποδέχεται την εντολή του Θεού να θυσιάσει τον γιο του χωρίς ερώτηση, επιφύλαξη ή αμφισβήτηση.

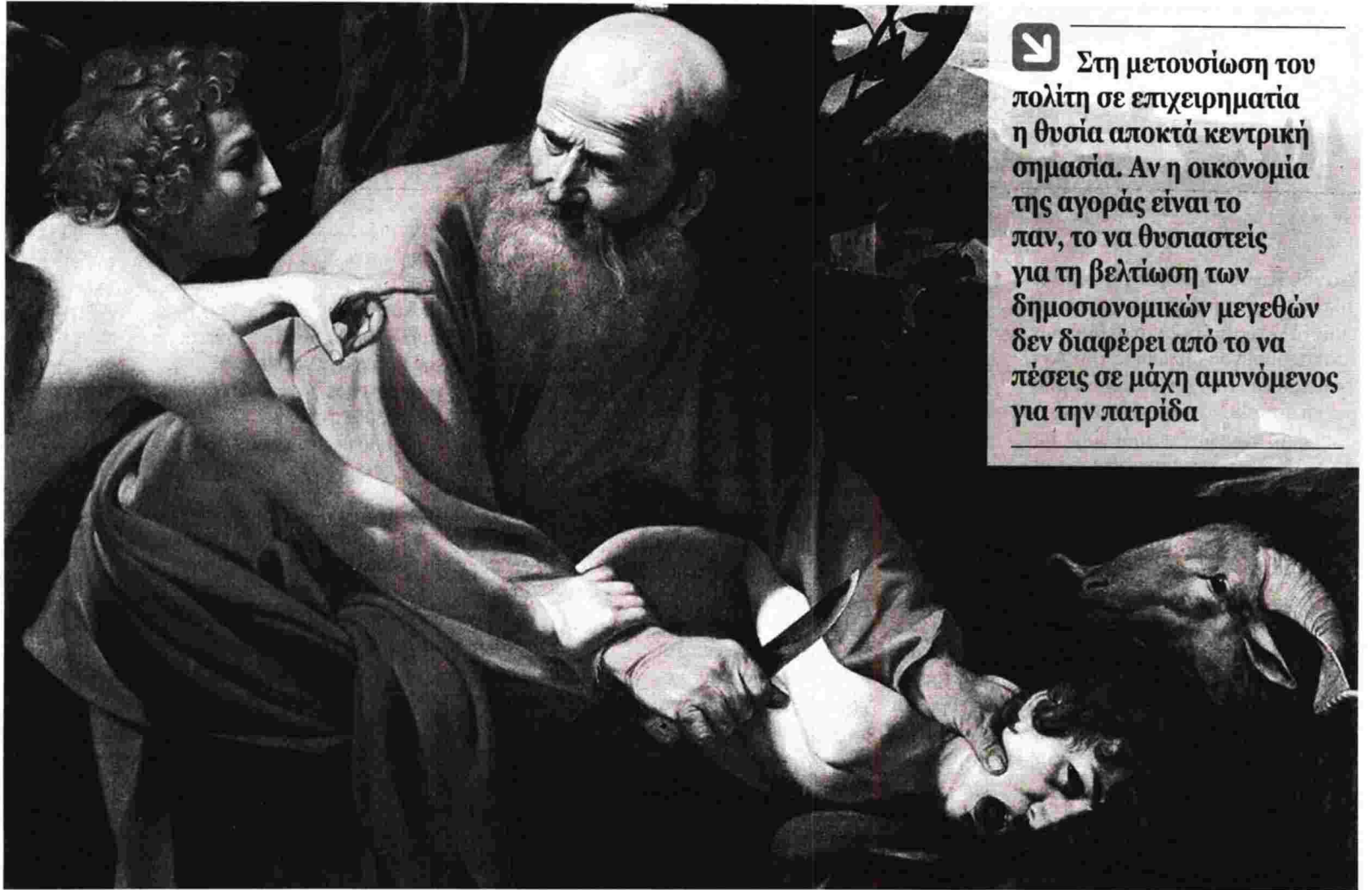
Του Κώστα Δουζίνα*

Ο Αγαμέμνων αντίθετα διαπραγματεύεται με την Αρτεμι, ζητά εξηγήσεις και ανταλλάγματα. Η θυσία της Ιφιγένειας είναι το βαρύ τίμημα που πληρώνει ο πατέρας σ' ένα αλισβερίσι με το θείο για να γεμίσει ο ούριος άνεμος τα πανιά των Αχαιών και να τους πάει

στην Τροία. Εχουμε λοιπόν από τη μια τη θυσία του Ισαάκ στον Θεό χωρίς αντιπαροχή και χρόνο λήξης. Απόλυτη υπακοή στον απόλυτο Αλλο. Για τους Έλληνες, η θυσία γίνεται για έναν σκοπό, είναι αντικείμενο διαπραγματεύσεως και συναλλαγής. Θυσία σ' ένα απαιτητικό άλλο από τη μια, θυσία στον άλλο για να πετύχει ο σκοπός μας από τη άλλη. Δύο σχεδόν αντίθετες λογικές.

Η ανθρωπολογία της θυσίας

Αν περάσουμε στην κοινωνική ανθρωπολογία, η θυσία αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά αντικείμενα έρευνας για την κατανόηση του θρησκευτικού φαινομένου. Οι Μαρσέλ Μος και Χένρι Χομπερτ υποστηρίζουν σ' ένα άρθρο αναφοράς ότι στους θρησκευτικούς θυσιασμούς το θύμα αντικαθιστά και προστατεύει τον θύτη. Οι θεοί παίρνουν το εξιλαστήριο θύμα στη θέση του θύτη, ο οποίος εξαγνίζεται από το αίμα που χύνεται και την τελετουργία. Ο μεγάλος Γάλλος ιστορικός και φιλόσοφος Ρενέ Ζιράρ προχωρά παραπέρα. Η θυσία αποτελεί θεμέλιο της θρησκείας και εγγυητή του κοινωνικού δεσμού. Ο θυσιασμός είναι ομαδική πράξη μιας κοινότητας η οποία απορροφά και εξειρνεύει τις εσωτερικές της διαφωνίες και εντάσεις προβάλλοντάς τις στο θύμα. Για τον Ζιράρ η μιμητικότητα της επιθυμίας, κεντρικό χαρακτηριστικό της ανθρώπινης ύπαρξης, οδηγεί σε ανταγωνισμό για το ίδιο αντικείμενο και καταλήγει αναπότρεπτα σε σύγκρουση. Λειτουργία λοιπόν της θυσίας είναι να προστατεύσει την κοινωνία από την εγγενή της βία. Η κοινότητα επιλέγει κάποιον που βρίσκεται έξω της και του φορτώνει τις αντιδικίες και εκθρόπιές της εξαφανίζοντας ή αποκρύπτοντάς τις προσωρινά. Το εξιλαστήριο θύμα, ο αποδιονομιαίος τράγος, παρουσιάζεται ταυτόχρονα ως αιτία αλλά και λύση των ανταγωνισμών, γίνεται δηλαδή ιερός. Η θυσία εξωτερικεύοντας τις συγκρούσεις επαναφέρει την κοινωνική αρμονία και

Ο Αβραάμ αποδέχεται να θυσιάσει τον γιο του χωρίς ερώτηση, αμφισβήτηση ή επιφύλαξη. Εχουμε δηλαδή στον εβραϊκό πολιτισμό τη θυσία του Ισαάκ χωρίς αναπαροχή - η απόλυτη υπακοή στον απόλυτο Αίδη

μπαλώνει τον ξηλωμένο κοινωνικό ιστό.

Αυτά όμως ισχύουν όσο οι θυσιαστές αγνοούν την αθωότητα του θύματος και τη λυτρωτική λειτουργία του μηχανισμού της θυσιαστικής εξιλέωσης. Ο χριστιανισμός όμως κατάργησε την άγνοια του πλήθους. Ο Χριστός αποκάλυψε ότι το θύμα είναι αθώο, αλλά αποδέχεται την τύχη του και ότι η θυσία γίνεται για να σωθούν οι θυσιαστές. Μετά Χριστόν, η δυνατότητα της θυσίας -και της εικονικής της μίμησης στη θεία κοινωνία- να εξιλεώνει και να ειρνεύει τις συγκρούσεις περιορίστηκε σημαντικά. Με την υποχώρηση της θρησκείας στη νεωτερικότητα, θυσίες γίνονται στα διάφορα υποκατάστατα του θείου, με πιο χαρακτηριστικά την πατρίδα ή το έθνος. Ο πατριώτης θυσιάζεται για έναν σκοπό, να αμυνθεί ή να σώσει το έθνος.

Η θυσία του λαού

Σε ποιον Θεό και για ποιον σκοπό λοιπόν γίνεται η θυσία των Ελλήνων για την οποία τόσο νοιάζονται οι κυβερνώντες; Οι πρωταγωνιστές και το θυσιαστήριο είναι γνωστά. Θυσιαστές είναι οι άνθρωποι της εξουσίας. Το θύμα δεν είναι εξωτερικό αλλά εσωτερικότατο: η πλειονότητα του λαού. Μέσα θυσιασμού αποτελούν τα συνεχή και διαρκώς επεκτεινόμενα οικονομικά και ηθικά βασανιστήρια που

επιβάλλονται στο όνομα ενός ανελέπτου, αναπόδραστου και άγνωστου Θεού. Η βία που ασκείται πάνω μας δεν είναι στιγμιαία αλλά διαρκής και μόνιμη. Η θυσία στον Μολώκ της εξουσίας δεν λειτουργεί λυτρωτικά όμως. Αντίθετα αποσκοπεί να μας κάνει να αποδεχτούμε δύο αντίθετες απίτες για τα βάσανά μας: πρώτον, η καταστροφή είναι δίκαιη τιμωρία για τις πολλές αμαρτίες στις οποίες περιπέσαμε και, δεύτερον, είναι το αναπόφευκτο αποτέλεσμα φυσικών αιτιών χωρίς ανθρώπινη ευθύνη. Από το «τα φάγαμε όλοι μαζί» μέχρι την καταδίκη για τεμπελιά, ανικανότητα και παρανομία, είμαστε υπεύθυνοι για το κακό και άξιο τιμωρίας.

Από την άλλη, οι αγορές και οι εταιρείες αξιολόγησης παρουσιάζονται σαν τσουνάμι ή σεισμός. Οι δανειστές και οι Ευρωπαίοι σαν ανάληπτη και τιμωρός μοίρα. Η θυσία των Ελλήνων είναι ταυ-

τόχρονα τιμωρία και φυσική καταστροφή.

Εδώ πλησιάζουμε την κυβερνητική άποψη περί θυσίας. Η θρησκευτική και η πατριωτική θυσία γίνονται στο όνομα του κοινού καλού. Αλλά οι θυσίες στον βωμό του νεοφιλελεύθερου δόγματος και της δημοσιονομικής πειθαρχίας δεν βοηθούν την ειρηνεύση της κοινωνίας αλλά τον εκφοβισμό και εξανδραποδισμό της. Σε αντίθεση με τη στιγμιαία θυσία των αρχαίων και τη χριστιανική απομυθοποίησή της, η θυσία του λαού αποσκοπεί στη μόνιμη θυματοποίηση του, μια και η τιμωρία δεν πρόκειται να ανασταλεί στο κοντινό μέλλον. Αντί για εξιλέωση, η θυσία καλλιεργεί τη νοοτροπία του θύματος, τον φόβο, την απάθεια, την αποδοχή του πεπρωμένου. Πρέπει να αποδεχτούμε ότι δεν μπορούμε να κάνουμε τίποτε για να αλλάξουμε την κατάσταση, τα βάσανά μας

Στη μετουσίωση του πολίτη σε επιχειρηματία η θυσία αποκτά κεντρική σημασία. Αν η οικονομία της αγοράς είναι το παν, το να θυσιαστείς για τη βελτίωση των δημοσιονομικών μεγεθών δεν διαφέρει από το να πέσεις σε μάχη αμυνόμενος για την πατρίδα

είναι δικαιολογημένα και η μοίρα μας αναπόφευκτη. Αυτό που πρέπει να θυσιαστεί λοιπόν είναι το πνεύμα αντίστασης, η ελπίδα ότι μπορούμε να αλλάξουμε τον κόσμο. Πρέπει να τελειώνει μια για πάντα η πίστη στην εθνική ανεξαρτησία και προσωπική αυτονομία. Δεν κάνουν οι Έλληνες θυσίες για κάποιο ιερό σκοπό. Γίνονται οι ίδιοι θύματα στον βωμό και στα σχέδια άλλων.

Ποιες αντιδικίες και εκθρόπιτες επικαλύπτει άραγε η θυσία των πολλών στην Ελλάδα; Ποιοι ευνοούνται από τη θυσία του λαού; Φαίνεται ότι έχουμε μια αντιστροφή της λογικής της θυσίας. Στη θέση ενός εξωτερικού εξιλαστήριου θύματος θυσιάζεται η πλειονότητα του λαού στον βωμό της εξιλέωσης των οικονομικών και πολιτικών ελπί. Αντιστρέφοντας τη λειτουργία της θρησκευτικής θυσίας, οι πολλοί θυσιάζονται στον βωμό των λίγων, των τραπεζιτών, των τελειωμένων πολιτικών, της μιντιακής και χρηματιστηριακής διαπλοκής. Η θυσία των πολλών χρησιμεύει στην προσωρινή ειρηνεύση των αντιθέσεων μεταξύ των πλούσιων και ισχυρών. Αυτή η αρρωστημένη αντίληψη περί θυσίας αντικαθιστά τη θυσία του εξωτερικού θύματος για το καλό όλων με τη θυσία όλων για το καλό των λίγων. Ετσι όμως ξαναγυρίζουμε στη θρησκευτική μορφή θυσίας του Ισαάκ. Δεν θυσιάζουμε κάτι σημαντικό για έναν σκοπό που καταλαβαίνουμε και υιοθετούμε. Αντίθετα γινόμαστε

Αυτό που πρέπει να θυσιαστεί λοιπόν είναι το πνεύμα της αντίστασης, η ελπίδα ότι μπορούμε να αλλάξουμε τον κόσμο. Πρέπει να τελειώνει μια για πάντα η πίστη στην εθνική ανεξαρτησία και την προσωπική αυτονομία. Δεν κάνουν οι Έλληνες θυσία για κάποιον ιερό σκοπό. Γίνονται οι ίδιοι θύματα στον βωμό και στα σχέδια άλλων

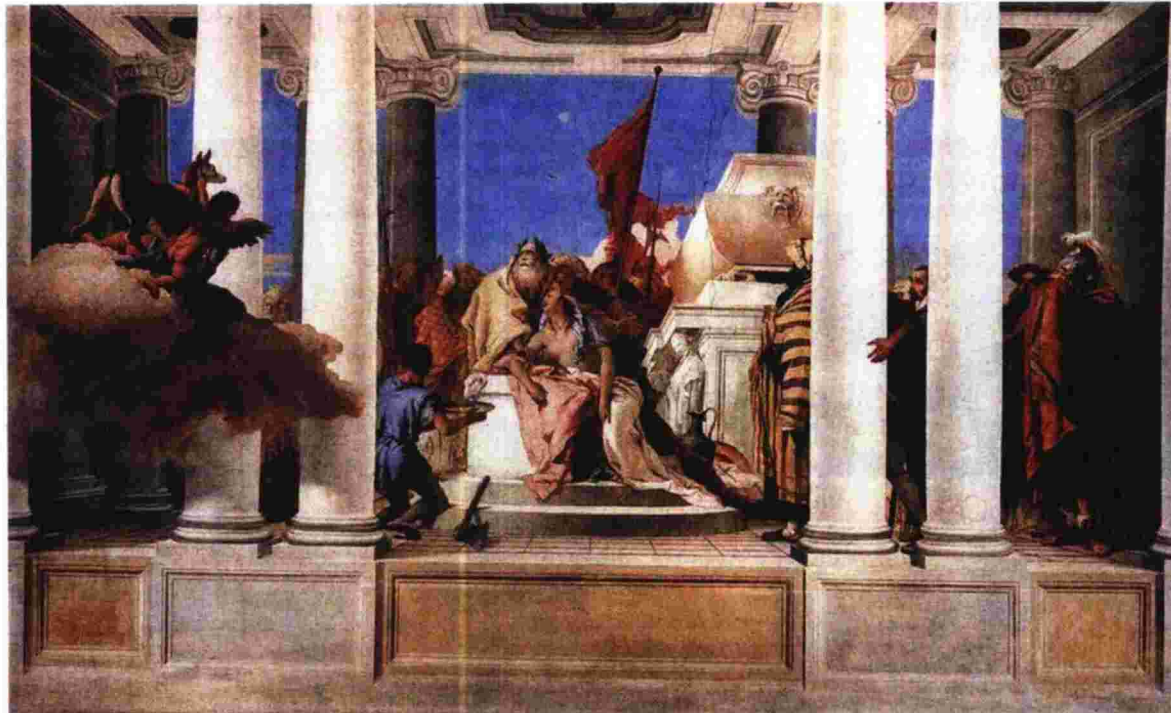
στην Ελλάδα της κρίσης

▶ Η θυσία μας στον Μολώχ της εξουσίας μέσω συνεχών οικονομικών και ηθικών βασανιστηρίων δεν είναι λυτρωτική. Αντίθετα, αποσκοπεί στο να αποδεχτούμε ότι είναι ταυτόχρονα τιμωρία και φυσική καταστροφή

θύματα σ' έναν αδηφάγο τιμωρό τον οποίο ποτέ δεν θα γνωρίσουμε πλήρως.

Θυσία και δημοκρατία

Ο νεοφιλελευθερισμός εισάγει την οικονομία της αγοράς σε όλες τις πλευρές της κρατικής και ιδιωτικής ζωής. Ο homo oeconomicus αντικαθιστά τον homo politicus και juridicus όχι μόνο στην οικονομία αλλά παντού. Οι κοινωνικές υπηρεσίες εγκαταλείπονται ή ιδιωτικοποιούνται, το εθνικό σφρίγος μετριέται από την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας, την παραγωγικότητα των εργαζομένων, την αξιολόγηση από τους ανάλογους οίκους. Οι κυβερνητικές πολιτικές γίνονται αντικείμενο τεχνοκρατικής γνώσης, οι κατάλληλες απαντήσεις θα δοθούν από τους εξπέρ. Το έθνος αλλά και ο πολίτης πρέπει να λειτουργούν επομένως σαν επιχειρήσεις. Πρέπει να αντιμετωπίζουμε τη ζωή και την οικογένειά μας σαν εταιρεία που επενδύει στην αγορά της παιδείας, της υγείας, των κοινωνικών ασφαλίσεων. Το ατομικό συμφέρον είναι ο μόνος οδηγός, το ανθρώπινο κεφάλαιο καθενός χρειάζεται επένδυση, επικερδή τοποθέτηση, συνεχή επέκταση καθώς τα απαραίτητα προς το ζην μετατρέπονται σε χρηματιστηριακές αξίες. Αυτό είναι η έννοια του «υπεύθυνου» πολίτη, αυτή η πολιτική της

Αντίθετα ο Αγαμέμνων διαπραγματεύεται με την Αρτεμι. Η θυσία της Ιφιγένειας είναι το βαρύ άμμημα που πληρώνει ο πατέρας, αλλήλα και το αντίπληγμα σε ένα απίστευτο με το θείο για να γεμίσει ούριος άνεμος τα πανιά των Αχαιών ώστε να πάνε στην Τροία. Στον ελληνικό πολιτισμό η θυσία έχει σκοπό, είναι ανακείμενο διαπραγματεύσης και συναλλαγής

«ευθύνης». Ο υπεύθυνος πολίτης είναι ένας μικρο-μαγαζάτορας με πράγματα τη ζωή του. Αν δεν πάνε καλά οι επενδύσεις του στην παιδεία και την υγεία, αν δεν

μπορεί να πληρώσει για την εκπαίδευση των παιδιών ή αν δεν έχει τα απαραίτητα για την περιθαλψη της οικογένειάς του φταίει ο ίδιος, όπως κάθε επιχειρηματίας που πέ-

φτει έξω. Και σ' αυτή τη μετουσίωση του πολίτη σε επιχειρηματία, η θυσία αποκτά κεντρική σημασία. Αν η οικονομία της αγοράς είναι το παν, να θυσιαστείς για τη βελ-

τίωση των δημοσιονομικών μεγεθών δεν διαφέρει από το να πέσεις σε μάχη αμυνόμενος για την πατρίδα. Κοινό καλό είναι μια καλή αξιολόγηση από τη Standard and Poor's. Σ' αυτού του είδους τις αποφάσεις η δημοκρατία δεν έχει θέση.

Γιατί να βάλουμε δύσκολα θέματα σε διαβούλευση αν ξέρουμε τις σωστές λύσεις; Γιατί να έχουμε δημοκρατία αν το αποτέλεσμα της πάει αντίθετα με τις αποφάσεις των κεφαλαιογών; Γιατί να κάνουμε εκλογές και να διακινδυνεύσουμε τις θυσίες αν οι πολίτες ψηφίσουν «λαϊκιστές και εξτρεμιστές»; Οι πολίτες που δέχονται τις θυσίες αγόγγυστα είναι οι σημερινοί πατριώτες που φυλάνε τις οικονομικές θερμοπύλες. Οι άλλοι που αντιστέκονται, διαμαρτύρονται, απαιτούν αλλαγή πολιτικής και δίκαιη κατανομή των βαρών πάσχουν από έλλειψη πατριωτισμού και προδίδουν τον υπέρτατο αγώνα.

Αν η πλειονότητα του λαού είναι το εξιλαστήριο θύμα, η δημοκρατία στέκεται εμπόδιο στα σχέδια των θυσιαστών. Δημοκρατία και νεοφιλελευθερισμός δεν συμβιβάζονται εύκολα, έχουν αντίθετη επιστημολογία, ανθρωπολογία και ηθική. Γι' αυτό θυσιάζεται και αποφιλώνεται η δημοκρατία καθημερινά, στη Βουλή, στη δουλειά, στα δικαστήρια, στους δρόμους. Αλλά ακόμη και η ντεκαφεϊνέ δημοκρατία μας είναι «υπό πίεση», θύμα κι αυτή της ύβρεως των εξουσιαστών και της αδηφάγας των αγορών. Ας θυσιάσουμε λοιπόν τη θυσία για να ξαναβρούμε τη δημοκρατία με την εναλλαγή θυτών και θυμάτων, «υπευθύνων» και «λαϊκιστών». Ετσι θα επιστρέψει η θυσία στη βασική της λειτουργία: τη νέμεση για τους λίγους και τον εξοστρακισμό τους, που θεμελιώνει μια νέα δίκαιη κοινωνία.